

ΗΛΕΙΑ

Πλούσιο και με ενδιαφέροντα αποτελέσματα υπήρξε το ανασκαφικό έργο της Ζ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην Ηλεία κατά τα έτη 2000-2010. Από αυτό επιλεκτικά παρουσιάζονται μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι χρονολογούμενοι από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Στο σημερινό χωριό **Πρασιδάκι** (θέση «Ελληνικό» ή «Λενικό») ερευνήθηκε κατά τα έτη 1999-2000 δωρικός ναός αφιερωμένος στη θεά Αθηνά, πρώιμων κλασικών χρόνων. Το 2002 κατά τη διάρκεια εργασιών συντήρησης αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαϊκού ναού. Ο δωρικός ναός, χτισμένος από μαλακό πωρόλιθο, είναι περίτερος (6x13 κίονες) εν παραστάσι. Διαθέτει πρόναο, σπκό και οπισθόδομο και εδράζεται σε τρίβαθμη κρηπίδα, η οποία πατά σε ισχυρή ευθυντηρία.

Εικ. 1. Πρασιδάκι. Ο δωρικός ναός της Αθηνάς. Αεροφωτογραφία.

Ο σπκός μάλλον έφερε διπλή, δίτονη, εσωτερική κιονοστοιχία και στο εσωτερικό του σώζεται το βάθρο του λατρευτικού αγάλματος. Η πλήινη κεράμωση του ναού έφερε πλούσια γραπτή και πλαστική διακόσμηση. Το μνημείο πιθανόν καταστράφηκε από σεισμό, τον οποίο ακολούθησε φωτιά μεταξύ του 1ου και του 2ου αι. μ.Χ. Η αναθηματική επιγραφή ΑΘΑΝΑΙ ΑΓΟΡΙΟΙΣ ΑΡΙΟΥΝΤΙΑΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ στο χείλος χάλκινης φιάλης δηλώνει ότι η λατρευόμενη θεότητα του ναού ήταν η Αθηνά, ενώ το επίθετο ΑΓΟΡΙΟΙΣ μαρτυρεί ότι ο ναός βρισκόταν στην αγορά της πόλης. Γύρω από το μνημείο εντοπίζονται οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα. Το πλήθος και η ποικιλία των ευρημάτων και η μνημειακή ναϊκή κατασκευή φανερώνουν τη σπουδαιότητα της λατρείας (εικ. 1).

Στα **Περιβόλια Φιγαλείας** (θέση «Διάσελλο»), εκτός των τειχών της αρχαίας πόλης, παραπλεύρως του δημόσιου δρόμου Περιβολίων - Ανδρίτσαινας, 1,35 χλμ. από την ακρόπολη του Προφήτη Ηλία και 4,30 χλμ. από το Ναό του Επικούριου Απόλλωνος, εντοπίζονται τα ερείπια μικρού μονόχωρου ναού, την ύπαρξη του οποίου εντόπισε και δημοσίευσε τη δεκαετία του 1970 ο εμβριθής μελετητής της αρκαδικής τοπογραφίας και του ναού του Επικούριου καθηγητής Dr. Frederic Cooper. Το 2005 η Εφορεία πραγματοποίησε καθαρισμό των ορατών ερειπίων με αφαίρεση του επιφανειακού χώματος και της βλάστησης, προέβη σε σχεδιαστική αποτύπωση και απομάκρυνση/διευθέτηση των μελών και κατάκωση του μνημείου και των μελών.

Κατά τη διάρκεια κατασκευής του δημόσιου έργου «**Παράκαμψη Ολυμπίας**», το καλοκαίρι του 2003 πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφές που αποκάλυψαν ταφές της μεσοελλαδικής περιόδου, και λείψανα οικισμού πρωτοελλαδικών και μεσοελλαδικών χρόνων στη **Λιναριά** Ολυμπίας. Στη **Μιράκα** (θέση «Βελμαχαίκα») αποκαλύφθηκε τμήμα οικισμού ρωμαϊκών χρόνων με το νεκροταφείο του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε λακκοειδής τάφος με γυναικεία ταφή που συνοδευόταν από πλούσια κτερίσματα (κιβωτίδιο με χάλκινα εξαρτήματα, αργυρό κοχλιάριο, αργυρό βραχιόλι διακοσμημένο με ορεία κρύσταλλο, πλήθος γυάλινων μυροδοχείων και δύο εντυπωσιακά χάλκινα σκεύη) (εικ. 2).

Εικ. 2. Μιράκα, θέση «Βελμαχαίκα». Το περιεχόμενο του ρωμαϊκού λακκοειδούς τάφου.

Στο πλαίσιο του προγράμματος **ανάδειξης των αρχαίων ακροπόλεων της Ηλείας** στην επαρχία Ολυμπίας κατά τα έτη 2002-2004, που περιελάμβανε εκτεταμένη απομάκρυνση της βλάστησης, καθαρισμό των υφιστάμενων μνημείων, εκπόνηση τοπογραφικών, διαμόρφωση διαδρομών των επισκεπτών και τοποθέτηση πληροφοριακών πινακίδων, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα κλασικών χρόνων που επέβαλαν τη διεξαγωγή ανασκαφικής έρευνας.

Στο **Λέπρεο** ερευνήθηκε πύλη της οχύρωσης και μικρό ιερό (εικ. 3). Στο **Σαμικό** αποκαλύφθηκε δημόσιο στωικό οικοδόμημα και λουτρικό συγκρότημα. Στην **Πλατιάνα** ήλθαν στο φως μικρότερα κτήρια δημόσιου χαρακτήρα.

Εικ. 3. Λέπρεο. Αεροφωτογραφία ακρόπολης.

Στα **Καλύβια Αρχαίας Ήλιδας**, κατά τις εργασίες διερεύνησης οικοπέδου, όπου επρόκειτο το 2004 να ανεγερθεί το σημερινό υπαίθριο ξύλινο λυόμενο θέατρο, αποκαλύφθηκε νεκροταφείο του 3500-2800 π.Χ., με τη μορφή εκτεταμένης συστάδας λαξευτών στο αμώδες έδαφος θαλαμωτών τάφων, το τρίτο γνωστό της εποχής αυτής στην Πελοπόννησο. Επάλληλες ταφές νεκρών και πλούσια κτερίσματα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία και την κοινωνική οργάνωση ενός οικισμού όχι απομονωμένου, αλλά ευρισκόμενου σε επαφή με άλλους πολιτισμούς του αιγαιακού χώρου (εικ. 4).

Εικ. 4. Καλύβια Ήλιδας. Θαλαμωτός τάφος με πολλαπλές ταφές της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Η μυκηναϊκή τοπογραφία της Ηλείας εμπλουτίστηκε με ανακάλυψη και έρευνα νέων θαλαμωτών τάφων, μερικών με ιδιομορφία στην αρχιτεκτονική αντίληψη, τόσο σε γνωστές όσο και σε νέες ταφικές θέσεις, ιδίως μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές του 2007.

Στην **Καυκανιά Ολυμπίας** (θέση «Καραβάς»), εντοπίστηκε το 2006 και ερευνήθηκε μεγάλος μυκηναϊκός τραπεζιόσχημος θαλαμωτός τάφος (διάστ. 3,50 x 4,13 μ.) με επάλληλα ταφικά στρώματα πλούσια σε κτερίσματα (αμφορείς, αλάβαστρα, άωτα σφαιρικά πιθάρια, πιθαμοφόρισκοι, κύπελλο, κυάθια, προχοϊσκη από τεφρό πηλό, δύο χάλκινοι ξυροί, τριχολαβίδα, χάλκινη περόνη και 16 σφονδύλια), σύμφωνα με τα οποία το μνημείο χρονολο-

γείται στην υστεροελλαδική III A2-Γ περίοδο (14ος-12ος αι. π.Χ.). Το πλέον ενδιαφέρον εύρημα προέρχεται από λάκκο που περιείχε γυναικεία ταφή. Το κρανίο της νεκρής διατηρούσε διάδημα με τρεις σειρές ανάγλυφων χανδρών-πλακιδίων από κυανή υαλόμαζα (εικ. 5).

Περιβόλια, Θέση «Διάσελλο»

Από τον Αύγουστο έως το Νοέμβριο του 2006, στο πλαίσιο συστηματικής ανασκαφής, βάσει αποφάσεως του ΥΠΠΟΤ, απομακρύνθηκε η ογκώδης κατάκωση από ασφαλτικό υλικό, αποκαλύφθηκε το ναϊκό οικοδόμημα εντός και εκτός της τοιχοποιίας, έγιναν δοκιμαστικές τομές στον περιβάλλοντα χώρο και διαπι-

Εικ. 5. Καυκανιά, θέση «Καραβάς». Γυναικείο κρανίο με διάδημα από πλακίδια υαλόμαζας.

Εικ. 6. Περιβόλια, θέση «Διάσελλο». Το ναϊκό οικοδόμημα. Αεροφωτογραφία.

στώθηκε η έκταση διασποράς του δομικού υλικού του σε ακτίνα 5 μ. γύρω από το μνημείο, που έχει διαστάσεις 9,90x6,60 μ. Βόρεια του ναού αποκαλύφθηκε περίβολος ή αναλημματικός τοίχος, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε ο επανεντοπισμός και η αποκάλυψη σε μήκος 110 μ. λίθινου ανοικτού αγωγού ύδρευσης με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Ακολούθησε λεπτομερής σχεδιαστική αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και τοπογράφηση της ιδιοκτησίας Γεωργίου Πολύδωρα, όπου εντοπίζονται τα αρχαία. Κατά την ανασκαφική περίοδο του 2008, απομακρύνθηκε μεγάλο μέρος του διάσπαρτου αρχιτεκτονικού υλικού από τον εξωτερικό χώρο και το σπκό του κτίσματος, και ταξινομήθηκε κατάλληλα στο πλαίσιο της προοπτικής αναστήλωσης του μνημείου. Κατά τις εργασίες αποκαλύφθηκε βάθρο θεότητας, καθώς και τράπεζα προσφορών που απολήγει σε λεοντόποδα (εικ. 6).

Εικ. 7. Ολυμπία (ΔΟΑ). Ιερό χθόνιας θεότητας και ρωμαϊκά λουτρά. Αεροφωτογραφία.

Στο πλαίσιο του δημόσιου τεχνικού έργου της ύδρευσης του Νομού Ηλείας από τον Ερύμανθο ποταμό εντοπίστηκε το 2006 και

ερευνήθηκε κατά τα έτη 2007-2008, κοντά στις εγκαταστάσεις της **Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΔΟΑ)**, 150 μ. ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου της Ολυμπίας, θεμελίωση αρχαίου κτηρίου, και ανατολικά αυτού ρωμαϊκό λουτρό. Το ορθογώνιας κάτοψης κτήριο από πωρόλιθο, με προσανατολισμό Α.-Δ., αποκαλύφθηκε σε βάθος 3,80 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος. Τα μορφολογικά στοιχεία του κτηρίου επιτρέπουν τη χρονολόγησή του γύρω στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Τα αλληπάλληλα στρώματα κεραμίδων στέγης και η ύπαρξη τοίχων μεταγενέστερων περιόδων αναμφίβολα καταδεικνύουν συνεχείς μετασκευές του κτηρίου, αλλά και την εν γένει οικοδομική δραστηριότητα στο χώρο έως και τον 3ο-4ο αι. μ.Χ. Πήλινα ειδώλια βοοειδών, χοιριδίων, ανθρώπινα (γυναικεία και ανδρικά), προσωπεία, τμήματα μεγάλης πηλοπλαστικής και ειδώλια δικέφαλων Κέρβερων με πόπανα στο στόμα, αποτελούν άκρως ενδιαφέροντα ευρήματα, στα οποία συγκαταλέγεται ένας μεγάλου μεγέθους δικέφαλος Κέρβερος με εγχάρακτη επιγραφή στο στήθος – ΜΑΤΡΙ ΚΟΡ(Α) ΣΙΛΕΙ. Δηλαδή αφιέρωμα στη Δήμητρα, την Κόρη και τον Βασιλέα (Πλούτωνα).

Η θέση της ανασκαφής, τα κτηριακά κατάλοιπα και κυρίως τα κινητά ευρήματα που συνδέονται με τη λατρεία της Δήμητρας και μάλιστα της Χαμύνης (οι δικέφαλοι Κέρβεροι τονίζουν τη χθόνια υπόστασή της), ταυτίζονται πιθανότατα με την αναφορά του περιηγητή Πausανία στο βιβλίο των *Ηλιακών* για την ύπαρξη Ιερού της Δήμητρας Χαμύνης βόρεια του ιπποδρόμου της Ολυμπίας. Μολονότι δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ο ακριβής προορισμός του αρχαίου κτηρίου, ωστόσο είναι

Εικ. 8. Ολυμπία (ΔΟΑ). Πήλινος Κέρβερος με πόπανα.

Εικ. 9. Ολυμπία (ΔΟΑ). Πήλινος ενεπίγραφος Κέρβερος.

Εικ. 10. Σκαφιδιά, θέση «Λουτρό». Γενική άποψη της ρωμαϊκής λουτρικής εγκατάστασης.

βέβαιο ότι ανήκει στον περιβάλλοντα χώρο του ιερού της θεάς. Είναι αξιοσημείωτο ότι για πρώτη φορά έρχονται στο φως αρχαιολογικά ευρήματα που φωτίζουν αυτή την ιδιόμορφη χθόνια υπόσταση της Δήμητρας στην Ολυμπία, καθώς μέχρι πρότινος ήταν γνωστός μόνον ο λίθινος βωμός της ιέρειας της θεάς στο βόρειο πρανάς του σταδίου, από όπου παρακολουθούσε τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων (εικ. 7-9).

Στη **Σκαφιδιά** (θέση «Λουτρό»), Α. του ποταμού Ιάρδανου και των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων ALDEMAR, ερευνήθηκε κατά τα έτη 2006-2007 εντυπωσιακό λουτρικό συγκρότημα με περίτεχνα ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 10). Το δημόσιο λουτρό αποτελείται από 16 λειτουργικούς χώρους (αποδυτήριο, θερμά και ψυχρά διαμερίσματα κ.ά.), που αναπτύσσονται γύρω από κεντρικό περίστυλο αίθριο. Είχε κτισθεί σε εξέχουσα θέση, με εκπληκτική θέα προς τη θάλασσα. Τα μεγάλα και άνετα δωμάτια, οι πολύχρωμες ορθομαρμαρώσεις, οι καμαροσκεπείς με ανάγλυφη διακόσμηση οροφές, τα ψηφιδωτά δάπεδα με τα ωραία σχέδια και την εκπληκτική παράσταση δελφινιών (εικ. 11), ασφαλώς καθιστούσαν το οικοδόμημα χώρο πολυτέλειας και ανάπαυσης, όπου οι άνθρωποι αναζητούσαν θεραπεία του σώματος και ανάταση της ψυχής, όπως και σήμερα στον ίδιο τόπο. Το κτήριο χρησιμοποιήθηκε από τον 1ο έως τον 4ο αι. μ.Χ. Πλησίον του λουτρού ερευνήθηκαν οικιστικά κατάλοιπα ρωμαϊκών χρόνων.

Στον **Κλαδέο Ολυμπίας** (θέση «Τρύπες») συστάδα 17 θαλαμωτών τάφων απέδωσε άφθονα και ποικίλα ευρήματα κατά τα έτη 2006-2007. Μερικά από αυτά σπανίζουν στη μυ-

Εικ. 11. Σκαφιδιά, θέση «Λουτρό». Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δαπέδου με δελφίνι.

κνναϊκή τέχνη, όπως το τμήμα αμφορέα με παράσταση πεζής εκφοράς. Η κεραμική των τάφων (πυξίδες, αλάβαστρα, προχοϊσκες, ψευδόστομοι, μεγάλοι δίσκοι και τετράωτοι αμφορείς με περίτεχνα διακοσμητικά θέματα) συνθέτουν ολοκληρωμένη εικόνα της παραγωγής πλειακού εργαστηρίου, ενώ το μοναδικό, κυπριακής απομίμησης φλασκό μαρτυρεί τις άμεσες σχέσεις του νεκροταφείου με τη Μεγαλόνησο. Στα λοιπά ευρήματα συγκαταλέγονται σφραγιδόλιθοι από στεατίτη, πολύτιμα κοσμήματα (περιδέραια, χάνδρες από γυαλί και σάρδιο, χάλκινες πόρπες) και διάφορα χάλκινα αντικείμενα. Το εκτεταμένο νεκροταφείο ήταν σε χρήση από το 1450 έως το 1050 π.Χ. Ο πλούτος και η ποικιλία των ευρημάτων του υποδηλώνει το κοινωνικό επίπεδο των κατοίκων του οικισμού, στον οποίο ανήκε (εικ. 12).

Στον **Μάγειρα Ολυμπίας** αποκαλύφθηκαν μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές (2007-2008) τέσσερις μυκνναϊκοί θαλαμωτοί τάφοι με πλούσια κτερίσματα, μεταξύ των οποίων μεγάλοι δίσκοι και τετράωτοι αμφορείς, αρκετές χάνδρες κοσμημάτων υαλόμαζας, χρυσού και φαγεντιανής, σφονδύλια, και δύο

Εικ. 12. Κλαδέος (Τρύπες). Κερατοειδές αγγείο κατ' απομίμηση κυπριακού.

Εικ. 13. Μάγειρας Ολυμπίας. Μυκηνναϊκός θαλαμωτός τάφος.

Εικ. 14. Μάγειρας Ολυμπίας. Χρυσά κτερίσματα.

Εικ. 15. Τριανταφυλλιά. Μυκηνναϊκός θολωτός τάφος.

Εικ. 16. Τριανταφυλλιά. Γενική άποψη της μυκηνναϊκής εγκατάστασης. Αεροφωτογραφία.

ψήφιο περιδεραιίου σε σχήμα ανθρωπόμορφου πλακιδίου. Η ανασκαφική έρευνα στην ίδια περιοχή (2009-2010) απέδωσε και ηγεμονικούς τάφους μυκηνναίων πολεμιστών με ευρήματα πρωτοφανή για τη μυκηνναϊκή Ηλεία (ζεύγος χάλκινων περικνημίδων, χάλκινα ξίφη και πολύτιμα κτερίσματα από χρυσό, ημιπολύτιμους λίθους και άλλες ύλες, εκτός της κεραμικής) (εικ. 13-14).

Στην **Τριανταφυλλιά**, μεταξύ των δήμων Ιαργάνου και Αμαλιάδας, αποκαλύφθηκε το καλοκαίρι του 2008, σε περιοχή με καμένη βλάστηση από τις πυρκαγιές του 2007, κτιστός μυκηνναϊκός θολωτός τάφος, μέγ. διάμ. 3,83 μ., με ταφές σε λάκκους που χρονολογούν το μνημείο στην υστεροελλαδική ΙΙΑ-ΙΙΙΑ2 περίοδο, και δύο ακόμη θολωτές κατασκευές. Πρόκειται για τους πρώτους μυκηνναϊκούς θολωτούς τάφους που ανευρίσκονται στο βόρειο του Αλφειού τμήμα της Ηλείας. Οι τάφοι σχετίζονται άμεσα με εκτεταμένα κατάλοιπα οργανωμένης μυκηνναϊκής εγκατάστασης σε παρακείμενη λοφώδη έκταση, της οποίας η έρευνα άρχισε το 2010 και είναι απαραίτητο να ολοκληρωθεί, δεδομένου ότι η ανεύρεσή της αποτελεί εξαιρετικού επιστημονικού ενδιαφέροντος ζήτημα για την ιστορία της μυκηνναϊκής Ηλείας. Επιπλέον, η ανεύρεση μεγάλης αγροικίας του 4ου-3ου αι. π.Χ. και συναφών χρονολογικών τάφων στην ίδια θέση, μαρτυρούν την εγκατάσταση πληθυσμού στο χώρο και κατά τους ιστορικούς χρόνους (εικ. 15-16).

Στο **Βαρθολομιά** (θέση «Κατισίβερη») σε μικρή απόσταση από τα όρια του κρηυγμένου αρχαιο-

Εικ. 17. Βαρθολομιά. Μυκηνναϊκός θολωτός τάφος.

Εικ. 18. Πλατιάνα. Γενική άποψη της ακρόπολης. Αεροφωτογραφία.

λογικού χώρου, ήλθε στο φως το 2008 μυκηναϊκό θολωτό μνημείο μεγάλων διαστάσεων, διαμ. 10 μ. περίπου και συν. μήκ. 36 μ., κατασκευασμένο από ημίεργους ογκολίθους και μικρότερες ακατέργαστες πέτρες, του οποίου η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί. Επί των λίθων της καταπεσούσης θόλου ανιχνεύθηκε πυρά με καμένα οστά διαφόρων ζώων, ενώ στην είσοδο του δρόμου υπήρχαν πολλά όστρακα θραυσμένων αγγείων, κυρίως κυλίκων. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος της θόλου είναι 1,30 μ. και διατηρεί το σύνολο σχεδόν του υλικού της ανωδομής της (εικ. 17).

Εικ. 19. Πλατιάνα. «Η κυρία της Πλατιάνας». Επιτύμβια γυναικεία προτομή.

Το 2009 από σωστική ανασκαφή στην **Πλατιάνα** μνημειώδους τάφου του 4ου-3ου αι. π.Χ. προήλθε επιτύμβια γυναικεία προτομή, αποκληθείσα «Κυρία της Πλατιάνας» (εικ. 18-19).

Στην **Κουρούτα Αμαλιάδας**, παραλιακή περιοχή κοντά στην πόλη της Αμαλιάδας, κατά τις εργασίες κατασκευής νέων κελιών βόρεια της Ι.Μ. Αγίου Αθανασίου, ήλθε στο φως το 2009 λουτρικό συγκρότημα ρωμαϊκών χρό-

νων και στο παρακείμενο αγροτεμάχιο νότια αυτού, αποκαλύφθηκαν τοίχοι από οπτοπλίνθους, που ορίζουν δωμάτια αγροικίας ή έπαυλης της ίδιας εποχής. Η έρευνα των οικιστικών καταλοίπων θα συνεχιστεί για ποικίλες διαπιστώσεις προγενέστερων, ενδεχομένων, χρονολογικών φάσεων, αλλά και για να αποκτηθεί συνολικότερη εικόνα των δεδομένων σε αυτή την αρχαιολογικά άγνωστη μέχρι πρότινος περιοχή της Ηλείας (εικ. 20).

Προϊστάμενοι

Ξένη Αραπογιάννη (1990-2006)

Γεωργία Χατζή (2006-2010)

Ανασκαφές

Καλύβια Αρχαίας Ήλιδας, Ακροπόλεις Ν. Ηλείας, Πρασιδάκι Ηλείας
Καυκανιά Ολυμπίας, Κλαδέος Ολυμπίας, Μάγειρας Ολυμπίας, Μιράκα Ολυμπίας, Σκαφιδιά Ηλείας
Τριανταφυλλιά Κορυφής
Βαρθολομιά Ηλείας
Περιβόλια Φιγαλείας
Ιερό Δήμητρας και Κόρης (ΔΟΑ Ολυμπίας), Κουρούτα Αμαλιάδας

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Ξ. Αραπογιάννη

Ολ. Βικάτου

Γ. Χατζή - Ολ. Βικάτου

Χρ. Ματζάνας

Γ. Χατζή

Χρ. Λιάγκουρας